

UDK: 322:281.96 (497.6) "18/19"
Izvorni naučni rad

OSTAVŠTINA HADŽI SAVE KOSANOVIĆA, DABRO-BOSANSKOG MITROPOLITA

Mina Kujović

Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo

Dabro-bosanski mitropolit u periodu od 1881. do 1885. godine, Hadži Sava Kosanović bio je prvi Srbin na ovako visokom crkvenom položaju. Umro je u Ulcinju, Crna Gora, 13. februara 1903. godine. Kad je obznanjen njegov testament, napisan u Ulcinju 1902. godine, kojim je mitropolit svu imovinu u Bosni ostavio srpsko-pravoslavnom narodu za osnivanje učiteljskog fonda za učitelje u pravoslavnim školama, njegovi rođaci, nezadovoljni što su isključeni iz naslijeđa, otpočeli su dugotrajan sudski postupak u borbi za njegovu ostavštinu. Nakon što su 1916. godine Kosanovićevi rođaci isključeni kao njegovi nasljednici u Bosni, u dokazivanje prava na mitropolitovu ostavštinu uključili su se državni organi i bosansko učiteljstvo. Trebalo je utvrditi kome pripada imovina umrlog mitropolita te kakav je pravni status njegove ostavštine. Postupak je zaključen u decembru 1934. godine kad je ministar prosvete Kraljevine Jugoslavije odlučio da se imovina Hadži Save Kosanovića dodijeli na upravljenje Jugoslovenskom učiteljskom udruženju – Sekciji za drinsku banovinu pod nazivom Učiteljski fond mitropolita H. S. Kosanovića. Istom odlukom utvrđeno je da se sva sredstva iz ostavštine upotrijebe za gradnju učiteljskog doma u Sarajevu. Dom je izgrađen 1936. godine, poznat kao Dom prosvjetnih radnika.

Ključne riječi: Hadži Sava Kosanović - mitropolit dabro-bosanski, Zadužbinski fond Hadži Sava Kosanović, Učiteljski fond mitropolita Hadži Save Kosanovića, Dom prosvjetnih radnika

Uvod

HADŽI SAVA KOSANOVIĆ bio je dabro-bosanski mitropolit od aprila 1881. do septembra 1885. godine. Testamentom sastavljenim u Ulcinju 6. aprila 1902. ostavio je novac i nepokretnu imovinu u Sarajevu i imanja u Reljevu i u Visokom srpsko-pravoslavnom bosanskohercegovačkom narodu, s namjerom osnivanja srpsko-pravoslavne sarajevske preparandije. U slučaju da se taj zavod ne osnuje, mitropolit je odredio da se od prihoda sa njegovog imanja kao i novca deponiranog u nekoliko sarajevskih banaka nakon trideset godina ustanovi Fond za osnivanje srpsko-pravoslavne gimnazije. Također, ostalo je i jedno “očitovanje” sastavljeno u formi pisma, napisano u Ulcinju 19. maja 1902. godine, mjesec i po dana nakon testamenta, koje je i dovelo do nesporazuma, jer je u njemu mitropolit tražio od upravitelja imanja Petra T. Petrovića, vladina povjerenika u Sarajevu, da se sve njegove nekretnine u Bosni predaju sarajevskoj srpsko-pravoslavnoj opštini u svrhu osnivanja penzionog fonda za srpsko-pravoslavne učitelje u Bosni i Hercegovini. Nakon mitropolitove smrti 1903. godine, na sudu u Ulcinju obznanjen je njegov testament. Posljednjim mitropolitovim željama nisu bili zadovoljni njegovi rođaci pa je otpočela dugotrajna pravna borba za njegovu ostavštinu. Dokazivanje prava na Kosanovićevu imovinu trajalo je sve do decembra 1934. godine kad je odlukom tadašnje vlasti uspostavljen Učiteljski fond mitropolita Hadži Save Kosanovića koji je trebao biti iskorišten za gradnju učiteljskog doma u Sarajevu.

Sava Kosanović – biografski podaci

Sava Kosanović rođen je 14/27. januara 1839. godine u selu Miljanovići (Banjani), u kraju koji je do 1878. godine pripadao Hercegovini. Školovanje je započeo u manastiru Žitomislići kod Mostara, a nastavio u Mostaru, gdje je završio Srpsku osnovnu školu i izučio pekarski zanat. Bogosloviju je završio u Beogradu 1860., a kako nije nastavio sa daljim školovanjem, vratio se u Mostar, gdje je u oktobru iste godine prihvatio posao učitelja u Srpskoj osnovnoj školi te se oženio djevojkom iz porodice Gatalo. Sljedeće školske 1861./62. godine bio je učitelj u Muškoj osnovnoj školi u Sarajevu, zatim se opet vratio u Mostar, gdje je ostao četiri godine. Nakon velike porodične tragedije trajno se preselio u Sarajevo.¹ Njegov rad u Sarajevu može se podijeliti

¹ U Mostaru su mu umrli supruga, kćerka i sin. Poslije ove porodične tragedije, 1866. godine preselio se u Sarajevo.

na nekoliko perioda: bio je učitelj od 1866. do 1872. godine;² upravitelj muških škola i katiheta u Realki od 1874. do 1879; vjeroučitelj u Srpskoj gimnaziji od 1879. do 1880. i mitropolit dabro-bosanski od 1881. do 1885. godine.³ Sava Kosanović je kao arhimandrit, zbog svoje angažiranosti na nacionalnom pitanju, u Sarajevu stekao veliki ugled u srpskom narodu, ali je zbog toga smetao osmanskim i, nakon okupacije Bosne i Hercegovine 1878., austrougarskim vlastima.⁴ Poslije intenzivnih pregovora austrougarske uprave s patrijarhom u Carigradu 1881. godine imenovan je za arhiepiskopa sarajevskog i mitropolita dabro-bosanskog. Tim imenovanjem postao je prvi Srbin koji je postavljen u Bosni za mitropolita nakon ukidanja Pečke patrijaršije 1766. godine. Za vrijeme upravljanja sarajevskom mitropolijom od 10. aprila 1881. do 10. septembra 1885. godine, mitropolit Sava Kosanović radio je na obnavljanju i podizanju crkava i manastira. Njegovim zauzimanjem u Sarajevu su 1882. osnovani Konzistorija (duhovni sud) te otvorena bogoslovija.⁵ Njegov rad bio je pod stalnom prismotrom predstavnika tadašnje vlasti, pratili su svaki njegov korak i bilježili svaku njegovu riječ.⁶ Kao posljedica takvog odnosa vlasti prema njemu bila je njegova ostavka Carigradskom patrijarhu, koji je ostavku prihvatio 10. septembra 1885. godine. Zemaljska vlada mu je već 9. oktobra iste godine dostavila dekret o penziji te odredila Beč kao mjesto stalnog bo-

² Sava Kosanović se zamonašio 19. juna 1872. godine u Sarajevu i iste je godine kao arhimandrit putovao po Rusiji sa dozvolom ruskog cara Aleksandra II i blagoslovom petrogradskog Svetog sinoda radi prikupljanja priloga za dovršenje Saborne crkve u Sarajevu i otplatu dugova. Prikupio je solidnu svotu novca, knjiga, odeždi i crkvenih predmeta.

³ Srpsko-pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini administrativno je bila podijeljena na tri crkvene oblasti – eparhije: zvorničko-tuzlansku, zahumsko-hercegovačku i dabro-bosansku.

⁴ Pod austrougarskim vlastima arhimandrit Sava nastavio je braniti crkvene i nacionalne interese srpskog naroda. Čim su se okupacione vlasti učvrstile, one su nastojale da se Srpska pravoslavna crkva u Bosni, kao i u Hercegovini, izdvoje iz jurisdikcije Carigradske patrijaršije i podčine jurisdikciji Karlovačke patrijaršije. Protiv ovog plana austrougarskih vlasti bile su crkvene opštine i sveštenstvo, posebno arhimandrit Sava.

⁵ Sava Kosanović je još 1879. godine pokrenuo pitanje otvaranja bogoslovskog učilišta u Sarajevu, jer se bez uređene bogoslovске škole, po njegovom mišljenju, nije mogao obnavljati sveštinički kadar. Nakon što je 19. oktobra 1882. godine car potpisao dozvolu za osnivanje bogoslovije, ona je 30. oktobra iste godine i otvorena u privatnoj kući Stjepa Srškića u Sarajevu.

⁶ Vrijeme u kome je djelovao mitropolit Kosanović, za Srbe je bilo izuzetno teško. Rimokatolička propaganda, potpomognuta okupacionim vlastima, nije birala sredstva u borbi protiv mitropolita Kosanovića.

ravka.⁷ Kako austrougarske vlasti nisu uvažile želju penzioniranog mitropolita da ostatak života provede na svom imanju u blizini Sarajeva, a Beč, koji su mu odredili, nije mu odgovarao zbog zdravstvenih razloga, ipak mu je dozvoljeno da se za stalno nastani u Ulcinju, gdje je kupio kuću i tu je preminuo 23. februara 1903. godine.⁸

Imovina Hadži Save Kosanovića u Bosni

Sava Kosanović je u Sarajevu i njegovoj bližoj okolini posjedovao nekretnine koje su u zemljišnim knjigama imale različite statuse, odnosno neke su bile "čisto vlasništvo" – mulkovna zemlja, dok su neki posjedi na kojima su živjeli i radili kmetovi, tzv. kmetско selište imali status mirijske zemlje.⁹ Imovina Save Kosanovića nije donosila redovne prihode jer se upravitelj Petraki T. Petrović¹⁰ nije o imovini dobro starao. U gradu Sarajevu Sava Kosanović posjedovao je nekretnine koje nisu donosile velike prihode, ali su se nalazile na atraktivnim lokacijama, a to su bile: u Jukića ulici¹¹ kuća sa dvorištem br. 31 i 778 m² zemljišta razdijeljenog u tri katastarske parcele od 109, 159 i 109 m² na brojevima 27 i 25. Na tim parcelama nije bilo kuća pa tako ni prihoda, samo je pod kiriju izdavana kuća kao lokal, poznat kao "Volga". Ukupna površina parcela u Sarajevu je bila 1639 m² i njihova vrijednost je 1913. godine procijenjena na 57.365 kruna ili 14.341 dinar, a u vrijeme mitropolitove smrti iste parcele bile su procijenjene na 28.780 kruna odnosno 7.195 dinara.

⁷ Biografski podaci o Savi Kosanoviću su preuzeti iz knjige: Madžar B. 1982. 59-78.

⁸ Iako je živio izvan Bosne, bivši mitropolit Kosanović pratio je šta se u Bosni događa. Kad god je tražena pomoć za podizanje spomenika nekoj značajnoj srpskoj ličnosti ili kad je osnivano neko srpsko društvo, on je bio među prvim darovateljima. Kada je 1902. godine u Sarajevu osnovano društvo "Prosvjeta" koje je imalo za cilj pomagati srpske đake u srednjim i visokim školama, mitropolit je Društvo materijalno pomogao.

⁹ Tokom cijelog perioda austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini zadržano je vlasništvo nad nekretninama kakvo je bilo utvrđeno Ramazanskim zakonom iz 1858. godine. Čak su u Gruntovnom zakonu, koji je 1880. donijela austrougarska uprava, zadržani termini iz osman-skog perioda, mulk- čisto vlasništvo i zemljište tzv. mirijske naravi, državno zemljište.

¹⁰ Hadži Sava Kosanović se u "očitovanju" napisanom u Ulcinju 1902. godine obraća Petraki T. Petroviću, vladinom savjetniku. U sudskim spisima, prvi upravitelj mitropolitove ostavštine zvao se Petar T. Petrović. Božo Madžar ga, također, naziva Petar Petrović, ali navodi da je bio trgovac. Vidi: Madžar B. 1982.70.

¹¹ Ulica Danijela Ozme. Oćina Centar.

U selu Reljevo, općina Rajlovac, imao je tri kuće s vrtom i oranicom “Krečevina”, ukupne površine 6 dunuma i 327 m². Ovo zemljište je 1912. godine procijenjeno na 1.200 kruna, a 1923. na 572 dinara.¹² U istom selu na ime Save Kosanovića bilo je upisano i kmetsko selište koje je “palo pod udar agrarne reforme”, što znači da je bilo dodijeljeno kmetovima koji su ga obrađivali. Agrarna direkcija Sarajevo je 1926. godine za njega isplatila odštetu od 2.164 dinara, deponiranih na sudu u korist mitropolitove ostavštine. U selu Reljevo u mitropolitovom vlasništvu bilo je i zemljište “naravi mirija” s površinom od 45 dunuma i 526 m². Vrijednost ovog zemljišta koje se sastojalo iz šuma i oranica, 1912. godine bila je procijenjena na 1085 kruna, a 1916. na 2970 kruna.¹³

Mitropolit je imao imovinu u Visokom u katastarskoj opštini Podgora. U blizini Podlugova posjedovao je šljivik s površinom od 3 dunuma i 550 m², upisan u gruntovnici u Sarajevu na ime vlasništva Save Kosanovića. Upravitelji ostavštine umrlog mitropolita nisu imali koristi od ovog vlasništva jer uživaoci/korisnici nisu plaćali nikakvu nadoknadu za njegovo korištenje. Vrijednost zemljišta je 1917. godine procijenjena na 142 krune.

Novčani depoziti u bankama bili su samo dio imovine Hadži Save Kosanovića. Do 1903. godine imao je uložen novac na 17 knjižica čiji se iznos do 1934. godine povećavao na ukupno 188.569.65 dinara u četiri banke: Zemaljskoj banci 12.131 dinar; Srpskoj centralnoj privrednoj banci 15.148.08 dinara; Državnoj hipotekarnoj privrednoj banci Beograd 9.100.87 dinara i Državnoj hipotekarnoj banci – filijala Sarajevo 149.016.20 dinara. Prema završnom računu za 1935. godinu, dobrim poslovanjem i prihodima od kirije lokala “Volga” u Jukićevoj ulici gotovina je uvećana na 236.467.18 dinara, pa je objedinjena s različitih knjižica i uložena u Državnu hipotekarnu banku –filijala Sarajevo. Mitar Papić naveo je podatak da je dabro-bosanski mitropolit Sava Kosanović ostavio 50.000 kruna srpskim učiteljima te da je iz tih sredstava osnovan Fond mitropolita Kosanovića. Papić nije naveo izvor za ovaj podatak,

¹² Ovo je zemljište bilo upisano kao mulkovno, što znači da je bilo “čisto” vlasništvo Hadži Save Kosanovića. Zemljište je do 1934. godine uživao Nikola Lubura kao nasljednik iza svoje tetke Glogovac Goše i nije od 1914. godine nikom plaćao nadoknadu za njegovo korištenje.

¹³ Vlasništvo na ovom zemljištu upisano je u gruntovnici kao vlasništvo “mirijske naravi” što znači da nije bilo “čisto vlasništvo” za razliku od mulkovnog, kojim se moglo raspolagati bez ograničenja. U jednoj od sudskih rasprava na Kotarskom sudu u Sarajevu 1916. godine ovo je zemljište bilo dodijeljeno Nikoli Kosanoviću, Savinom bratiću, ali je odlukom istog suda na drugoj raspravi ova odluka poništena jer se mirijsko (državno) zemljište ne može oporukom ostavljati, niti nasljeđivati.

ali je istakao nepostojanje posebnih organizacija srpskih učitelja, te je ovaj fond pripao zajedničkom udruženju učitelja i predstavljao osnovni kapital za izgradnju učiteljskog doma u Sarajevu.¹⁴

Testament/oporuka Hadži Save Kosanovića

Hadži Sava Kosanović, mitropolit dabro-bosanski, u Ulcinju je “pri čistoj svijesti i po svojoj dobroj volji” napisao testament 6. aprila 1902. godine. Svoje posljednje želje izrazio je putem šest stavki. Prema stavkama od 1. do 3. trebalo je da se, nakon njegove smrti, pokućstvo rasproda i novac podijeli crkvama u Ulcinju. Svoju biblioteku namijenio je cetinskoj biblioteci, a iz novca u “zelenom sanduku” trebalo je isplatiti poslugu i njegov pogreb. Pod četvrtom stavkom predviđeno je da se 4.000 forinti “koje se nalaze na interesu” razdijeli njegovim nasljednicima, sestrama i njihovoj djeci. Sumu od 3.000 forinti, kako je predviđeno u stavki pod brojem pet, trebalo je utrošiti za njegovu grobnicu u Nikšiću, kod Crkve sv. Petra i Pavla “u koju bi se prenijele moje grješne kosti iz Ulcinja”.¹⁵ Stavka pod brojem šest koja se odnosila na njegovu imovinu u Bosni (nekretnine i uložne knjižice) bila je predmet dugogodišnjeg neporazuma između mitropolitovih testamentarnih nasljednika: Učiteljskog penzionog fonda u Beogradu i Učiteljskog udruženja u Sarajevu. Posljednja želja dabro-bosanskog mitropolita, navedena pod tačkom broj šest, bila je: “Što imam nešto nepokretnoga imanja u Bosni, s kojim upravlja g. Petraki T. Petrović, to imanje ustupam Srpsko-pravoslavnom narodu bosansko-hercegovačkom, kao početak osnivanja Fonda za srpsko-pravoslavnu sarajevsku preparandiju. Kroz trideset godina da se od prihoda umnožava kapital, a poslije toga doba da je fond neprikosnoven”.¹⁶

“Očitovanje” u formi pisma

Iza pokojnika ostalo je i jedno “očitovanje” napisano u Ulcinju 1902. godine. Sastavljeno je u formi pisma adresiranog na vladina povjerenika u Sa-

¹⁴ Papić M. 1978. 147.

¹⁵ Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Fond: Kraljevska banska uprava Drinske banovine (KBUDB) – Četvrto Prosvjetno odjeljenje. 1934. IV-6810. U sastavu obimnog predmeta koji se odnosi na pravnu borbu oko mitropolitove ostavštine u Bosni nalaze se i ovjereni prepisi testamenta/oporuke i očitovanja iz 1902. godine kao i sva sudska rješenja i ostala prepiska.

¹⁶ Isto.

rajevu Petra T. Petrovića. “Očitovanje” je napisano 19. maja 1902. godine, 43 dana nakon što je sastavljen testament i u njemu Kosanović ne spominje srpsko-pravoslavnu preparandiju nego želi da njegova imovina posluži za osnivanje Penzionog fonda za srpsko-pravoslavne učitelje. Iz dostupnih izvora nije se moglo utvrditi šta je navelo Hadži Savu Kosanovića da promijeni odluku u vezi sa svojom imovinom. Kosanović je u “očitovanju” opunomoćio Petra T. Petrovića da prenese sve njegove nekretnine “(...) ležeće u Bosni na srpsko-pravoslavni narod bosansko-hercegovački te da srpsko-pravoslavna sarajevska opština njegovim imetkom raspolaže u svrhu osnivanja penzionog fonda za srpsko-pravoslavne učitelje u Bosni i Hercegovini”. Posljednja želja pokojnog dabro-bosanskog mitropolita, iskazana u “očitovanju” u formi pisma u vezi s osnivanjem penzionog fonda za srpsko-pravoslavne učitelje u Bosni i Hercegovini, izazvala je pravnu zbrku u kasnijim brojnim sudskim procesima vođenih s ciljem dokazivanja prava na mitropolitovu ostavštinu. Gospodin Petar T. Petrović za vrijeme Konstantinovićevoeg života nije ništa uradio u vezi s ovim “očitovanjem” te je ono u kasnijim sudskim sporovima bilo bespredmetno. Međutim, bosanskohercegovačko učiteljstvo, organizirano u različitim učiteljskim udruženjima Bosne i Hercegovine, uporno se pozivalo na oporuku i tvrdilo da su bosanskohercegovački učitelji “testamentarni nasljednici imovine” Hadži Save Kosanovića.

Osporavanje testamenta Hadži Save Kosanovića

Nakon što su na ostavinskoj raspravi iza umrlog Save Kosanovića na Ulcinjskom sudu obznanjeni njegov testament i “očitovanje” u kojem je navedena njegova želja za osnivanje Penzionog fonda za srpsko-pravoslavne učitelje u Bosni i Hercegovini, njegovi rođaci su povelili sudsku parnicu koja je trajala sve do 1916. godine. Kako se imovina oko koje su se nesljednici “borili” nalazila u Sarajevu i njegovoj blizini, svi su sudski procesi vođeni na Okružnom sudu i Kotarskom sudu, u Sarajevu. U “borbi” za Kosanovićevu ostavštinu u Bosni najagilniji je bio njegov bratić Nikola Kosanović koji je istovremeno zastupao i ostale rođake, kako je on tvrdio, “istinske nasljednike”.¹⁷ Nikola Ko-

¹⁷ Mitropolitovi nasljednici bili su djeca njegovog pokojnog brata Riste Kosanovića:

- 1) bratić Nikola;
- 2) bratična Danica, udata za Radomira Vešovića iz Podgorice u Crnoj Gori, koja je umrla tokom ostavinskog postupka i ostavila kao zakonske nasljednike djecu Dušana, Danila, Zorku i muža Radomira;

sanović je u jednoj od brojnih sudskih rasprava na Kotarskom sudu u Sarajevu 1916. godine uspio dobiti pravo vlasništva na zemljište u Reljevu. Međutim, vrlo brzo ga je morao vratiti u ostavinski fond, iako je platio i pristojbu za prenos vlasništva, jer je odlukom istog suda na drugoj raspravi utvrđeno da je to zemljište mirijsko (državno) te da se ne može nikakvom oporukom ostavljati, odnosno nasljeđivati. Nakon ove odluke Okružnog suda Kosanovićevi rođaci su se isključili iz sudskih rasprava u vezi sa mitropolitovom ostavštinom.¹⁸

Ulaganje novca iz ostavštine

Prema želji pokojnog mitropolita Kosanovića sve nekretnine “ležeće u Bosni” trebalo je u gruntovnici prenijeti “na srpsko-pravoslavni narod bosansko-hercegovački” te iskoristiti za osnivanje penzionog fonda srpsko-pravoslavnih učitelja. Međutim, nakon što je Kraljevina SHS smijenila 1918. godine Austro-Ugarsku Monarhiju, sve su penzije, kako učitelja tako i njihovih porodica, bez obzira na vjersku i nacionalnu pripadnost, isplaćivane iz jednog, državnog penzionog fonda. Zbog toga su činovnici u prosvjetnim odjeljenjima Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu (1919.-1921.) i Pokrajinske uprave za Bosnu i Hercegovinu (1921.-1924.) smatrali kako osnivanje jednog fonda za srpsko-pravoslavne učitelje nije potrebno, jer su i oni prešli u status državnih učitelja i služili su u državnim školama pa su od države platu primali i u državni penzioni fond ulagali i iz njega penziju ostvarivali, i oni i njihove porodice. Bivši srpski učitelji koji su bili zatečeni kao penzionerke i penzioneri također su primali penziju iz državnih sredstava i zbog toga je Prosvjetno odjeljenje Pokrajinske uprave za Bosnu i Hercegovinu 1923. godine odlučilo da se novčani dio ostavštine uplati u Učiteljski penzioni fond u Beogradu. Kotarski sud u Sarajevu po ovom zahtjevu donio je rješenje (Os. 83/15-171. od 26. jula 1923) da upravitelj ostavštine pokojnog Save Kosanovića, Lazar Papić, sve prihode fonda od 1916. do 1923. godine uplati u Učiteljski penzioni fond u Beogradu.

3) bratična Jekaterina, udata za Petra Lekića iz Cetinja, koja je također umrla tokom ostavinskog postupka i kao zakonske nasljednike ostavila: majku Jeftaliju Kosanović, preudatu Bijelić iz Sarajeva i muža Lekić Petra.

¹⁸ Osudom Kotarskog suda u Sarajevu od 10. oktobra 1912. i potvrđenom presudom Okružnog suda 25. novembra 1913. godine pravomoćno je presuđeno da su zakonski nasljednici ostavitelja dužni priznati valjanim i istinitim testament pokojnog Hadži Save Kosanovića sastavljen u Ulcinj 6. aprila 1902. godine. U dostupnim izvorima nismo pronašli podatak da su se rođaci odrekli imovine, samo ih više nije bilo u dokumentima.

Odlukom Ministra prosvete u Beogradu od 27. aprila 1926. godine br. 47229 uprava nad zadužbinom Hadži Save Kosanovića povjerena je Povjereništvu udruženja jugoslavenskog učiteljstva u Sarajevu. Aktivisti Udruženja jugoslavenskog učiteljstva u Sarajevu, kao upravitelji zadužbine pokojnog mitropolita, smatrali su da njegova imovina pripada samo bosanskim učiteljima kako u “duhu testamenta” tako i po razvoju učiteljskih organizacija nakon 1919. godine.¹⁹ Zbog toga se Udruženje i obratilo Sreskom sudu u Sarajevu sa zahtjevom da preispita odluku Pokrajinske uprave Sarajevo na temelju koje su novčana sredstva, deponirana u nekoliko banaka, trebala biti uplaćena u Penzioni fond u Beogradu. Sud je po ovom zahtjevu Učiteljskog udruženja odlučio da obнови raspravu 1930. godine. Povjereništvo Udruženja jugoslavenskih učitelja u Sarajevu je likvidirano 23. maja 1931. godine. Na likvidacionoj skupštini riješeno je da svu gotovinu Povjereništvo preda novoformiranom Jugoslovenskom učiteljskom udruženju – Sekciji za Drinsku banovinu u Sarajevu, kao i upravljanje legatom Hadži Save Kosanovića.²⁰ Odlukom uprave Sekcije, legatom su od 7. novembra 1931. godine upravljali članovi Upravnog odbora Jugoslovenskog učiteljskog udruženja Sarajevo. Predsjednik Upravnog odbora bio je Risto Šušlić, a sekretar Mijo Markotić.²¹

¹⁹ Još je školske 1890/91. godine u Bosni i Hercegovini pokrenuta inicijativa za osnivanje učiteljskih udruženja, što predstavnici austrougarske uprave nisu rado odobrili. Prvo učiteljsko udruženje u Sarajevu je osnovano tek 1904. godine. Vidi: ABH. Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine (ZVBiH). 1904. šifra 115/9/3), a 1909. godine pravila Društva su izmijenjena i dopunjena. Zemaljska vlada je 1913. godine odobrila Pravila za Učiteljsko udruženje viših narodnih, trgovačkih i učiteljskih škola u Bosni i Hercegovini sa sjedištem u Sarajevu. Djelokrug Učiteljskog udruženja bila je cijela teritorija zemlje. Nakon propasti Austro-Ugarske, kad je Bosna i Hercegovina ušla u sastav Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, bosanskohercegovački učitelji su postali dio učiteljstva nove države. Učitelji su od 1921. godine bili organizirani u jedinstveno društvo Udruženje jugoslovenskog učiteljstva sa sjedištem u Beogradu. U pokrajinskim oblastima su djelovala sreska učiteljska društva koja su preko pokrajinskih povjerenstava komunicirala sa centralom u Beogradu.

²⁰ Temeljem čl. 76. Zakona o činovnicima od 1. aprila 1931. likvidirana su učiteljska povjereništva, a osnovano je Jugoslovensko učiteljsko udruženje u Beogradu, čiji su organi bile banovinske sekcije i sreska učiteljska društva. Pravila za rad ovog udruženja odobrio je ministar prosvete Kraljevine Jugoslavije. U Sarajevu je umjesto Učiteljskog povjereništva Bosne i Hercegovine osnovano društvo Jugoslovensko učiteljsko udruženje – Sekcija za Drinsku banovinu.

²¹ ABH. KBUDV, IV – 5480/32.

Borba za pravni status legata/zadužbine Hadži Save Kosanovića

Prema članu 1. Zakona o zadužbinama,²² zadužbina (zaklada, fond, zavod) je ustanova kojom se namjenjuje izvjesna imovina nekoj trajnoj svrsi. Zaduzbine mogu osnivati fizička i pravna lica. U Testamentu od 6. aprila 1902. ostavitelj Sava Kosanović kao testamentarnu nasljednicu imenovao je Srpsko pravoslavnu crkveno-školsku opštinu u Sarajevu time da se od nepokretnog njegovog imanja u Bosni osnuje Fond za srpsko-pravoslavnu sarajevsku preparandiju, odnosno temeljem pismenog “očitovanja” ostavitelja od 19. maja 1902. godine Učiteljski fond mitropolita Hadži Save Kosanovića za srpsko-pravoslavne učitelje srpsko-pravoslavnih bosanskohercegovačkih narodnih škola. Pošto su zakonski nasljednici ostavitelja osporili valjanost ove oporuke, to je testamentarna nasljednica Srpsko-pravoslavna crkvena školska opština u Sarajevu upućena “na redoviti put pravde”. Presudom Kotarskog suda u Sarajevu od 10. oktobra 1912. i potvrđenom presudom Okružnog suda 25. novembra 1913. pravomoćno je presuđeno da su zakonski nasljednici ostavitelja dužni priznati “valjanim i istinitim” testament pokojnog Hadži Save Kosanovića sastavljenog u Ulcinju 6. aprila 1902. godine. Kad su se stekli uvjeti da se fond osnuje, promijenio se odnos prema penzioniranim učiteljima pa osnivanje fonda za učitelje, pripadnike samo jedne nacije, nije imalo potrebe. Zbog toga su činovnici u Prosvjetnom odjeljenju Pokrajinske uprave smatrali da sredstva namijenjena za osnivanje Penzionog fonda za srpsko-pravoslavne učitelje u Bosni i Hercegovini pripadaju Učiteljskom penzionom fondu u Beogradu, jer se iz tog fonda plaćaju svi učitelji u Kraljevini, a predstavnici učiteljskih udruženja u Bosni i Hercegovini su tvrdili da ostavština pripada isključivo bosanskohercegovačkom učiteljstvu. Na temelju testamenta, a u vezi sa naredbom Pokrajinske uprave za Bosnu i Hercegovinu od 22. marta 1923. godine, sud je odobrio da se ostavljeni imetak pokojnog mitropolita prenese na ime Učiteljskog penzionog fonda u Beogradu.²³ Jugoslovensko učiteljsko udruženje – Sekcija za Drinsku banovinu Sarajevo kao uprava Zaduzbine mitropolita u Sarajevu podnijelo je podnesak 22. maja 1930. godine Okružnom

²² *Službene novine Kraljevine Jugoslavije br. 155/1930.*

²³ Međutim, ova odluka kao ni sama isprava nije postala pravomoćna, jer Učiteljskom penzionom fondu kao nasljedniku nije nikako uručena, a nije ni nasljedna pristojba plaćena pa se, prema tome, po toj odluci nisu stekla nikakva prava.

sudu kojim je tražena izmjena odluke iz 1923. godine. Razlog se našao u tome što je ista donesena na temelju pogrešno navedenog odobrenja bivše Pokrajinske uprave za Bosnu i Hercegovinu, budući da imanje ostavitelja ni u kojem slučaju ne može pripasti Učiteljskom penzionom fondu u Beogradu.²⁴ Sud je ovaj podnesak Udruženja bosanskih učitelja prihvatio kao predstavku u kojoj su navedene nove okolnosti i novi dokazi. Sud je predstavku uvažio iz nekoliko razloga. Bivša Pokrajinska uprava smatrala je da se opći Učiteljski penzioni fond treba smatrati kao pravni nasljednik pokojnog Kosanovića, ali je legat glasio da se osnuje penzioni fond za srpske učitelje u Bosni. Zbog toga je Sud utvrdio da ova odluka Pokrajinske uprave nije osnovana na Zakonu.²⁵ Sud je u svrhu odobrenja zadužbinskog fonda, a u smislu paragrafa 6. Zakona o zadužbinama od 6. jula 1930. godine, kompletan ostavinski predmet dostavio banu Drinske banovine na odobrenje. Ban je rješenjem IV-16145. od 29. maja 1933. godine odobrio da se cjelokupni ostavinski imetak iza umrlog Hadži Save Kosanovića, u novcu i u nekretninama, "ima kao testamentarnom nasljedniku predati Učiteljskom fondu mitropolita Hadži Save Kosanovića. Na temelju navedenog rješenja bana Drinske banovine i u smislu pismenog očitovanja od 19. maja 1902. godine Okružni sud u Sarajevu opozvao je odluku Pokrajinske uprave iz 1923. godine i donio rješenje kojim se sva uplaćena sredstva trebaju vratiti Učiteljskom fondu mitropolita Hadži Save Kosanovića. Nakon pravomoćnosti presude, Jugoslovenskom učiteljskom udruženju – Sekcija za Drinsku banovinu kao upravitelju Zaduzbine Hadži Save Kosanovića su predane založne knjižice.²⁶ U pogledu daljeg upravljanja cjelokupnim ostavljenim

²⁴ Učiteljski penzioni fond u Beogradu nije bio opći tj. sa važnošću za cijelu državu, a nije bio ni državna ustanova jer je оформljen privatnom ostavninom pok. Jovana Gavrilovića, a povećavao se redovnim ulozima učitelja iz Srbije.

²⁵ Na prvu predstavku Učiteljskog udruženja Bosne i Hercegovine iz 1923. ministar prosvete Kraljevstva Slovenaca, Hrvata i Srba u Beogradu donio je odluku br. 1355 od 25. januara 1923. godine kojom je naredio "da učitelji u Bosni i Hercegovini nisu dužni plaćati ulog u Penzioni fond učiteljski i da uprava Fonda vrati uplaćene uloge, koliko ih je primila". Raspisom Pokrajinske uprave u Sarajevu br. 15.476 - IV-3 od 22. marta 1923. godine ova odluka ministra prosvete saopštena je svim učiteljima Bosne i Hercegovine. Usprkos ovoj naredbi Pokrajinska uprava Sarajevo je 24. aprila (br. 20.875 - IV-3) donijela rješenje da je Učiteljski penzioni fond u Beogradu nasljednik fonda umrlog Hadži Save Kosanovića.

²⁶ Odlukom Okružnog suda knjižice su predane na ruke Šušlić Risti, školskom upravitelju i predsjedniku Udruženja. Istom je odlukom Sud naložio da Učiteljski fond svu primljenu gotovinu treba uložiti kod Državne hipotekarne banke - Glavne filijale u Sarajevu na knjižicu

imetkom trebalo je postupiti po Zakonu o zadužbinama od 6. jula 1930. godine i Pravilniku za primjenu Zakona o zadužbinama od 12. aprila 1932. godine.

Preuzimanje ostavštine od strane Učiteljskog fonda Hadži Save Kosanovića

Nakon što je ban Drinske banovine 1933. godine odobrio da se cjelokupni ostavinski imetak u novcu i u nekretninama iza umrlog Hadži Save Kosanovića preda Učiteljskom fondu mitropolita Hadži Save Kosanovića, Sreski sud u Sarajevu je riješio (Os 83/15-185. od 12. juna 1933) da se ostavština Hadži Save Kosanovića prenese na Jugoslovensko učiteljsko udruženje – Sekcija za Drinsku banovinu – Učiteljskog fonda Hadži Save Kosanovića. Učiteljski fond Hadži Save Kosanovića imao je mnogo problema u vezi s prenosom vlasništva Kosanovićevih nekretnina koje su u zemljišnim knjigama vođene kao mirijska imovina. Čak se i jedan posjed u Visokom s površinom od 3 dunuma i 550 m², iako je bio mulkovno (čisto) vlasništvo, odlukom Okružnog suda u Sarajevu morao ustupiti ljudima koji su ga godinama obrađivali.²⁷ Fond je pribavio posjedovnice za mulkovna zemljišta u k.o. Crnotina i k.o. Podgora. Mirijske nekretnine u Crnotini (45 dunuma i 526 m²) nisu prevedene na Fond, jer temeljem sudske odluke “potpadaju pod državno zemljište pa vlasništvo nije konačno riješeno”.²⁸ Mulkovno zemljište u Podgori kod Visokog, s površinom

broj 853 pod naslovom Jugoslovensko učiteljsko udruženje – Sekcija za Drinsku banovinu u Sarajevu Učiteljski fond poč. mitropolita Hadži Save Kosanovića). Na temelju iste sudske odluke trebalo je od Državne hipotekarne banke u Beogradu – Direkcija samostalnih fondova, zatražiti povrat sredstava uplaćenih u Jugoslavenski učiteljski fond sa svim dospjelim kamatama.

²⁷ ABH. “Prosvjeta” - srpsko prosvjetno i kulturno društvo (1902-1949) kut. 108 br. 137 – Dokumentacija o zadužbini Save Kosanovića.

²⁸ Odlukom Kotarskog suda u Sarajevu Kosanović Nikoli, kapetanu u austrougarskoj vijsci i sinu Savinog pokojnog brata Riste bile su uručene mirijske nekretnine u k.o. Crnotina. Odlukom Kotarskog suda iz 1917. godine ovo je osporeno jer se nekretnine koje su u kategoriji mirijska zemlja ne mogu nasljeđivati niti oporukom zavještati u skladu sa Ramazanskim zakonom iz Osmanskog perioda koji je bio na snazi. Novom odlukom Kotarskog suda u Sarajevu iz 1918. godine dosuđeno je da je na nekretninama koje su bile dodijeljene Nikoli Kosanoviću postoje kmetovski odnošaji i samim time kmetovi su imali pravo da od države ovu zemlju otkupe. Neke od parcela u Crnotini su ostale u vlasništvu pokojnog mitropolita Save Kosanovića pa su ostale i dalje predmet sudskog spora, jer su ih tražili i tadašnji korisnici i Učiteljsko udruženje. Na jednoj je parceli u Crnotini Nikoli Luburi priznato pravo vlasništva uz odštetu od 10.308.80 din.

od 3 dunuma i 55 m², odlukom agrarnog referenta, uz novčanu nadoknadu je ustupljeno Risti i Danici Vuković.²⁹ Odlukom Sreskog suda u Sarajevu od 6. novembra 1933. godine (Os 83/15-187) Učiteljskom fondu su predane uložne knjižice, u Zemaljskoj banci, sa ukupnom svotom od 12.543 dinara i u Srpskoj centralnoj banci u iznosu od 1.580 dinara.³⁰ Centrala u Beogradu je doznala depozit od 5.554 dinara Državnoj hipotekarnoj banci – Filijala Sarajevo koji je uknjižen na Učiteljski fond Hadži Save Kosanovića.³¹ Restoran “Volga” sa baščom u Jukića ulici broj 31 je početkom 1935. godine izdan Ahmedu Hadži-smajloviću uz mjesečnu kiriju od 3.000 dinara, a zemljište u fra Jukića ulici br. 21 u Sarajevu ustupljeno Danilu Ančiću, preduzimaču, uz mjesečnu kiriju od 100 dinara.

Odluka ministra prosvete Kraljevine Jugoslavije

Na prijedlog Prosvjetnog odjeljenja Kraljevske banske uprave Drinske banovine od 20. novembra 1934. godine, a na osnovu mišljenja Zadužbinskog savjeta od 5. decembra 1934. godine i paragrafa 14. Zakona o zadužbinama,³² ministar prosvete Kraljevine Jugoslavije u Beogradu je 13. decembra 1934. godine potpisao Odluku br. 5787/34, kojom se cjelokupna imovina Hadži Save Kosanovića “ima upotrijebiti za gradnju učiteljskog doma u Sarajevu”.³³ Ovom

²⁹ Hadži Sava Kosanović bio je Danicin ujak, a Vukovići su ovo zemljište koristili 40 godina pa su po tom osnovu stekli na njega pravo.

³⁰ Jedna knjižica nije se mogla pronaći pa je angažiran advokat da pokuša naplatu izvršiti u zakonskom roku.

³¹ Prema završnom računu za 1934. godinu čista gotovina Fonda bila je 236.467.18 dinara i uložena je u Državnu hipotekarnu banku – Filijala u Sarajevu

Prenos gotovine iz 1933.	184.684.65 din
Prihodi u 1934.	80.488.53 din
Ukupno	236.467.18 din

Uprava je od bana Drinske banovine kojem je podnijela završni račun tražila odobrenje za godišnju nagradu od 5.100 din.

³² U paragrafu 14. Zakona o zadužbinama u prvom stavu dozvoljena je promjena prvobitne namjene zadužbine: “Ako se u toku vremena pokaže da je ostvarenje svrhe zadužbine postalo nemoguće, Ministar prosvete po saslušanju Zadužbinskog saveta i osnivača, ako je još živ, može odrediti zadužbini drugu sličnu svrhu, ako u osnovnom aktu nije za taj slučaj što drugo naređeno”. (Službeni list Kraljevine Jugoslavije br. 155/30).

³³ ABH. KBUDB, 25. II 1935. IV- 8626.

odlukom ministra prosvete cjelokupna imovina legata Hadži Save Kosanovića trebala se upotrijebiti za izgradnju Učiteljskog doma u Sarajevu. Temeljem ove odluke Zadužbina Hadži Save Kosanovića dodijeljena je na upravljenje Jugoslovenskom učiteljskom udruženju – Sekciji za Drinsku banovinu. Tako je konačno ostavština, nakon brojnih sudskih procesa postala pravno uređena kao fond/legat pod nazivom Jugoslovensko učiteljsko udruženje – Sekcija za Drinsku banovinu kao uprava Učiteljskog fonda mitropolita H. S. Kosanovića.³⁴

Zaključak

Pravna borba za imovinu mitropolita Hadži Save Kosanovića trajala je od 1903. godine, od kada su njegovi rođaci osporavali testament, do 1934. godine kada je Odlukom ministra prosvete njegova imovina trebala da se upotrijebi za izgradnju Učiteljskog doma u Sarajevu. Temeljem ove odluke od godine 1935. zadužbina Hadži Save Kosanovića postala je pravna institucija pod nazivom Jugoslovensko učiteljsko udruženje – Sekcija za Drinsku banovinu kao uprava Učiteljskog fonda mitropolita H.S Kosanovića. Tako je ispoštovana želja umrlog dabro-bosanskog mitropolita Kosanovića pa je njegovu nepokretnu imovinu u Sarajevu, kao i sredstva koja su se u periodu od njegove smrti do 1932. godine “umnožila” na bankovnim računima, dodijelila učiteljstvu Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Izgradnja Učiteljskog doma započela je 1935., a završena 1937. godine. Zgrada je napravljena u Alipašinoj ulici i bila je poznata kao Dom prosvjetnih radnika.³⁵

³⁴ Samo je na pečatu fondacije ovaj puni naziv, a u dokumentima je on nešto skraćen i najčešće je samo Fond H.S Kosanovića.

³⁵ Učiteljski dom izgrađen je na zemljištu na kojem je izgorjela kuća u kojoj je Ahmed Hadžismajlović vodio noćni kasino “Volga” (prvi i jedini u Sarajevu). Kako je kuća potpuno izgorjela 1935. godine, teren je očišćen i 1936. godine sažidana je nova zgrada koja i danas postoji, ul. Alipašina br. 2. i 4. Tabla na kojoj je pisalo da je to Učiteljski dom skinuta je (tragovi table su još vidljivi). U prizemlju zgrade nalaze se kino “Radnik” i neke prodavnice. Na spratu su privatni stanovi. U prizemlju Učiteljskog doma sve do 1945. godine radio je noćni kasino pod nazivom “Volga”, na prvom spratu je bio Klub prosvjetnih radnika, gdje su se oni družili, igrali šah, a na drugom je spratu bio stan porodice Hadžismajlović. Odlukom gradske uprave, nakon oslobođenja, Hadžismajlovići su, kao i brojne druge porodice, morali svoj stan ustupiti drugim stanarima. Dugo godina nakon Drugog svjetskog rata na prvom katu Učiteljskog doma bio je Klub prosvjetnih radnika, a na drugom katu su se smjenjivali stanari. Sama zgrada u gradu bila je poznata kao Prosvjetni dom ili Dom prosvjetnih radnika. Zahvaljujem Vefiku (Ahmeda) Hadžismajloviću, likovnom i filmskom kritičaru, na ustupljenim podacima.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

a) Neobjavljeni izvori

Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Sarajevo

- Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu;
- Fond: Kraljevska banska uprava Drinske banovine (KBUDB) – Četvrto, Prosvjetno odjeljenje (1929.-1941.);
- “Prosvjeta” – Srpsko prosvjetno i kulturno društvo (1902.-1949.).

b) Novine

- *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, Beograd.

LITERATURA

- Madžar B. 1982. *Pokret Srba Bosne i Hercegovine za vjersko-prosvjetnu samoupravu*. Sarajevo:
- Papić M. 1978. *Istorija srpskih škola Bosni Hercegovni*. Sarajevo:

Summary

THE BEQUEST OF HADŽI SAVA KOSANOVIĆ, METROPOLITAN OF DABRO-BOSNIA

Hadži Sava Kosanović, the Metropolitan of Dabro-Bosnia from 1881 to 1885, was the first Serb to hold such a high ecclesiastical position. He died in Ulcinj, Montenegro, on the 13th of February 1903. His testament, written in Ulcinj in 1902, was publicized after his death and in it he left all of his belongings to the Orthodox Serbian people for the foundation

of a teacher's fond for the teachers in Orthodox churches. His relatives were unhappy that they were left out of the testament and they began a lengthy court process in order to battle for his legacy. After Kosanović's relatives were excluded as his inheritors in Bosnia after 1916, state organs and the teachers of Bosnia engaged themselves in order to prove their rights to the Metropolitan's bequest. It was necessary to establish to whom his property belonged and what was the legal status of his heritage. The process was concluded in 1934 when the minister of education in the Kingdom of Yugoslavia decided to grant the property of Hadži Sava Kosanović to the Yugoslav teacher's association – the section for the Drina Banate, known as "the Teacher's fond of Metropolitan H. S. Kosanović". The same decision stated that all the means from the bequest should be used for the building of a teacher's centre in Sarajevo. The Centre was built in 1936 and it was known as the Centre of school workers.

Key words: Hadži Sava Kosanović – Metropolitan of Dabro-Bosnia, the legacy fond of Hadži Sava Kosanović, Teacher's fond of Metropolitan Hadži Sava Kosanović, Centre of school workers